

Utredningsrapport:

Stöd till barn med föräldrar i fängelse i Sverige

– kartläggning och analys 2024

(Kortversion, januari 2025)

Det nuvarande stödet och behoven

Denna utredning har kartlagt behoven hos barn vars föräldrar är frihetsberövade och undersökt vilket stöd dessa barn får från olika aktörer. Genom forskning, intervjuer med experter samt myndigheter och civilsamhällesorganisationer har flera centrala behov identifierats. De viktigaste av dessa är att få adekvat information om föräldrarnas situation och de stödåtgärder som finns tillgängliga, att upprätthålla en kontinuerlig och trygg kontakt med den frihetsberövade föräldern samt att ha tillgång till känslomässigt stöd.

Tidsaspekten är av stor vikt för denna målgrupp, eftersom barnen inom en kort period kan utsättas för stora påfrestningar både från samhället och från den egna familjen. Därför är det avgörande att de tidigare nämnda behoven tillgodoses i god tid för att förhindra mer omfattande negativa konsekvenser. Dessa konsekvenser kan variera avsevärt och speglar målgruppens heterogenitet, där brottets natur (våldsbrott, sexualbrott, ekonomiska brott) och familjens ekonomiska situation är de faktorer som avgör konsekvensernas omfattning.

Konsekvenserna innebär ofta stigma, i form av "skuld genom association", vilket bidrar till att förstärka barnets isolering och oro samt kan öka risken för antisocialt beteende. Samtidigt påverkas familjedynamiken och familjens ekonomi, vilket kan leda till både känslomässiga problem och yttre tecken på stress, såsom aggressivitet och koncentrationssvårigheter. Dessa faktorer kan också resultera i lägre skolprestationer och svårigheter att knyta sociala kontakter. Forskning visar att barn med frihetsberövade föräldrar löper en högre risk att utveckla kriminalitet och arbetslöshet som unga vuxna. Detta medför stora kostnader både för familjen och samhället och kan skapa ett generationsövergripande mönster av ekonomisk och social utsatthet. Dessa effekter är nästan uteslutande koncentrerade till ekonomiskt utsatta familjer. Trots dessa stora risker och utsattheter saknas det idag i Sverige omfattande och långsiktiga program som är specifikt anpassade för dessa barn, vilket innebär att mycket av ansvaret faller på civilsamhället.

Stödet till målgruppen är ojämnt fördelat över landet, eftersom många kommuner har svårt att motivera ytterligare resurser då få barn har identifierats som tillhörande denna grupp. Det huvudsakliga stödet erbjuds därför av civilsamhällesorganisationer som Buff och Solrosen, vilka spelar en betydande roll. Men civilsamhället har varken resurserna eller mandatet att tillgodose målgruppens behov, vilket resulterar i otillräckliga insatser och att många barn inte får det stöd de behöver i rätt tid.

Lagstiftningen

Den nya socialtjänstlagen, som träder i kraft i juni 2025, förväntas stärka fokus på barns behov och det förebyggande arbetet. Samtidigt lyfter FN:s barnkonventions kommitté och en ny dom från Högsta domstolen (B 1793-23) fram att barnets bästa bör beaktas vid påföljdsbestämningar. Barnets bästa bör bli en ledande princip inom rättsväsendet, med särskilt fokus på hur en förälders frihetsberövande påverkar barnet.

Utredningen bedömer att den nuvarande lagstiftningen, gällande vem som bär ansvar för stödsatserna, är otydlig, vilket försvårar tidiga och samordnade insatser. Det finns därför ett behov av tydligare styrning och öronmärkta medel för att säkerställa att hjälpen når fram i rätt tid och är jämlik över hela landet. Bristen på tydlig lagstiftning bidrar också till en bristande samverkan mellan Kriminalvården, socialtjänsten och ideella organisationer, vilket är en av de främsta orsakerna till att barnen riskerar att "falla mellan stolarna" och inte får den hjälp de har

rätt till enligt barnkonventionens artiklar (specifikt artiklarna 3, 9 och 12). FN:s barnrättskommittés senaste uttalanden om Sveriges ansvar gentemot dessa barn betonar också vikten av att stärka Barnombudsmannens mandat, i enlighet med barnkonventionens tredje tilläggsprotokoll. En annan viktig punkt är att barnen ges möjlighet att framföra sina åsikter och upplevelser i en säker miljö, oavsett föräldrarnas situation.

Forskning om barnets situation och stöd

När en förälder frihetsberövas upplever barnet en unik separation som präglas av en tvetydig förlust – barnet vet att föräldern lever, men ändå är frånvarande. Forskning framhäver resiliens (barnets förmåga att återhämta sig) och coping (hur barnet hanterar stress) som två av de viktigaste egenskaperna som dessa barn behöver utveckla. Dessa egenskaper påverkas i stor utsträckning av både familjens och samhällets stöd. De är avgörande eftersom barnet ofta möter negativa reaktioner från omgivningen, vilket kan leda till skam- och skuld känslor samt en känsla av att behöva hålla föräldrarnas situation hemlig. Målgruppens heterogenitet och relativa osynlighet gör det svårt att anpassa stödet efter varje barns specifika behov. Trots barnens utsatthet erbjuds inget evidensbaserat stöd i Sverige. De flesta stödåtgärder är praktiska insatser som utvecklats av olika aktörer genom åren. Karolinska institutets pågående forskning syftar till att skapa evidensbaserade metoder för att stödja dessa barn och deras vårdnadshavare. Forskningsprojektets mål är att stärka det emotionella och praktiska stödet som kan integreras effektivt i de befintliga samhällsstrukturerna. Om resultaten visar vilka insatser som är mest effektiva och hur de bör genomföras, kan detta bidra till att fler barn får den hjälp de behöver för att undvika negativa följdverkningar under uppväxten.

Enkätundersökning

Utredningen utförde en enkätundersökning med 65 deltagande kommuner varav 35% angav att de erbjuder någon form av specifikt stöd till målgruppen, exempelvis individuella samtal, familjestöd eller samarbete med ideella organisationer. Samtidigt anser många kommuner att de saknar tillräcklig kunskap för att motivera mer riktade insatser, bland annat på grund av att de sällan stöter på målgruppen. En statistisk analys av svaren visar bland annat att större kommuner oftare samarbetar med civilsamhället, medan mindre kommuner har ett mer begränsat stöd av både resurs- och kunskapsbrist samt geografiska avstånd, vilket försvårar regelbundet samarbete med aktörer som Buffé och andra ideella organisationer. Dessutom framkommer att mindre kommuner i högre grad upplever behov av mer resurser för att möta de komplexa utmaningar som kännetecknar barn till frihetsberövade föräldrar. Kommuner som erbjuder specifika stödinsatser tenderar också att ha ett tätare samarbete med Kriminalvården. Det framgår tydligt från enkätundersökningen att kommunerna, liksom civilsamhället, efterlyser bättre informationsflöden och ökad kunskap om barnens specifika behov eftersom avsaknaden av samverkan mellan Kriminalvården, socialtjänsten och ideella organisationer är en huvudsaklig faktor som bidrar till att barnen riskerar att "falla mellan stolarna" och inte alltid får den hjälp de har rätt till. Bristande identifiering är också en huvudsaklig faktor som leder ofta till att barnen förblir osynliga och inte får tillgång till nödvändiga insatser.

Kriminalvården

Kriminalvården är ofta den enda bryggan mellan barn och deras frihetsberövade föräldrar, trots att målgruppen inte utgör myndighetens primära uppdrag. Inom verksamheten finns barnombud, vars huvudsakliga roll är att bevaka barnets bästa och initiera kontakt med socialtjänst och

civilsamhället. Dock är rollen inte tydligt reglerad, vilket leder till stora skillnader mellan anstalter i hur barnombuden involveras i beslutsprocesser som rör barn. I praktiken uppstår många utmaningar, exempelvis att frihetsberövade föräldrar inte vill avslöja sin familjesituation av rädsla för hot eller stigma. Exempel som fysiska besöksrum, videosamtal och initiativ som "Godnattsagor från insidan" underlättar kontakt med barnet, medan hög beläggning och säkerhetsprioriteringar på flera håll har lett till att videosamtalen har begränsats, de barnanpassade utrymmena har gjorts om till sovrum och besökstillfällen har minskat.

Barnombuden betonar samverkan med ideella organisationer, som Bufff, samt socialtjänsten, men menar att socialtjänsten sällan finns på plats på anstalterna och att informationsutbytet ofta brister. Denna bristande närvaro kombinerad med frihetsberövade föräldrars tystnadskultur gör att många barn förblir osynliga. Samtidigt och som redan nämnts saknas ett enhetligt, standardiserat arbetssätt; barnombudens uppgifter varierar stort beroende på anstaltens säkerhetsklass, ledningens inställning och den enskilda personalens engagemang. Detta försvårar det som barnombuden anser som en av sina primära arbetsuppgifter nämligen utmaningen av att balansera barnets bästa mot säkerhetsrisker, särskilt gällande gängkriminalitet. Barnombuden behöver ofta övertyga både kollegor och klienter om betydelsen av att ta hänsyn till barnets behov. Ytterligare svårigheter uppstår på grund av sekretesslagstiftning och att kravet på samtycke från föräldern försvårar informationsdelning med exempelvis socialtjänsten. Trots försök att stärka barnombudsrollen, bland annat genom utbildningsmaterial och mer samverkan med civilsamhället, råder fortfarande brist på personal med specifik kompetens.

Socialtjänsten, Socialstyrelsen och SKR

I intervjuer med socialtjänsten i två av Stockholms stadsdelar framkommer att det påbörjats ett betydande arbete med denna målgrupp, där man försöker implementera BRA samtalet som utgår från barnens behov. Erfarenheterna samt enkätundersökningen visar dock att barn ofta "faller mellan stolarna" när olika avdelningar eller myndigheter utgår från antagandet att någon annan tar ansvar. Från båda stadsdelarna upplever man att sekretesslagstiftningen och kravet på vårdnadshavarens samtycke försvårar möjligheterna att snabbt nå barnen med relevant stöd och båda representanterna uttryckte sin förhoppning om att den nya socialtjänstlagen ska ge mer utrymme för barnets egen vilja och minska utsattheten genom ett mer förebyggande arbete.

Socialstyrelsens representant bekräftar bilden av att socialtjänsten ofta saknar kunskap om målgruppen. Som ett svar på denna problematik har myndigheten utvecklat *Kunskapsguiden*, som ska fungera som ett stöd för yrkesverksamma. Om barn tvingas gissa sig till vad som hänt, riskerar de att skapa fantasier som kan förvärra deras situation och därför lyfter Socialstyrelsen vikten av att barn får tillgång till korrekt information och samtalsstöd i ett tidigt skede. Dessutom poängteras att föräldrar själva kan behöva stöd för att hantera barnens frågor. Man är samtidigt medveten om de utmaningar som följer av att målgruppen är relativt liten i många kommuner, vilket gör det svårt att motivera resurser och särskilda utbildningar.

Sveriges Kommuner och Regioner (SKR) har kännedom om den nya socialtjänstlagstiftningen eftersom de har bidragit till arbetet runt den lagstiftningen och drivit påverkansarbete angående denna förändring sedan 2015. Den nya socialtjänstlagen syftar till att stärka det förebyggande arbetet och göra stödet mer tillgängligt och barnrättsorienterat. En viktig reform är att *barn som anhöriga* ska prioriteras, vilket kan gynna barn med frihetsberövade föräldrar. SKR menar dock att enbart lagstiftning inte räcker och att den nya socialtjänstlagen innebär en strukturell förändring

i hur den svenska välfärdsstaten fungerar. Därför anses en kulturell förändring inom socialtjänsten som nödvändig. Denna förändring innebär att flytta fokus från det utredningstunga arbetet till förebyggande insatser och mer direkt stöd. SKR anser att den nya socialtjänstlagen kan bli en milstolpe på vägen mot ett mer förebyggande och barncentrerat arbetssätt, men bara om det stötts av konkreta resurser, kunskapsspridning och en långsiktig uppföljning. I slutändan kommer barnets bästa att vara avgörande. En prövning av hur väl samhället lyckas säkra barnens rättigheter, i målgruppens fall, trots föräldrarnas frånvaro, blir ett test på den framtida socialtjänstens förmåga att verkligen möta de mest utsatta barnen. SKR anser att barn med frihetsberövade föräldrar är en särskilt sårbar grupp. För att dessa barn ska få adekvat stöd krävs ett smidigt informationsflöde mellan myndigheter, en större förståelse för målgruppens behov och en flexibel användning av civilsamhällets kompetenser. Men som SKR också pekar på så finns inte dessa förutsättningar idag för denna målgrupp.

Implementeringen av den nya lagen är dock en omfattande process och kommer kräva lika omfattande insatser från många aktörer inom samhället såsom kommunerna i stort, skolan, vården och inte minst socialtjänsten. SKR framhåller också civilsamhället som en nyckelaktör, särskilt genom idéburna offentliga partnerskap (IOP), där kommuner och ideella organisationer kan komplettera varandras insatser.

Civilsamhället

Civilsamhället har länge spelat en central roll för att uppmärksamma och stötta barn som har en frihetsberövad förälder. Flera organisationer vittnar om att barnens behov varierar mycket beroende på typen av brott, om det är gängrelaterat eller ej, hur mycket hemlighets hållandet är och vilken relation barnet haft till föräldern innan frihetsberövandet. En återkommande erfarenhet är att många barn uttrycker en misstro mot myndigheter, särskilt bland äldre barn och i familjer där frihetsberövandet orsakat skam eller rädsla för social stigmatisering.

Inom Kriminalvårdens verksamhet har barnombud utsetts för att värna barnets bästa, men enligt representanter från civilsamhället varierar deras inflytande och arbetsförutsättningar kraftigt mellan olika anstalter. Dessa skillnader tycks bero på att barnombudets roll inte är tydligt definierad i regelverken, samtidigt som hög personalomsättning och fokus på säkerhet försvårar ett långsiktigt barnperspektiv.

Geografiska skillnader framträder tydligt likaså som med kommunernas behov. I små samhällen är anonymitet svår att garantera, vilket leder till tystnadskultur och rädsla för att "alla känner alla." Samtidigt kan samverkan lokalt underlättas av kortare beslutsvägar. Oavsett region är finansieringen en stor utmaning för många organisationer, då en betydande del av arbetstiden måste läggas på att söka medel vilket i sin tur begränsar de mer varaktiga och heltäckande stödinsatserna.

Civilsamhället är en viktig brygga mellan barnen och det offentliga eftersom de ofta har mer betrodd status än myndigheter. Flera aktörer menar att stödet från socialtjänsten ofta är otillräckligt eller för sent, vilket gör civilsamhällets roll desto viktigare. För att barnens rättigheter verkligen ska tillgodoses föreslås bland annat nationella riktlinjer med minimikrav för stöd, tydligare ansvarsfördelning mellan myndigheter och långsiktig finansiering. Förhoppningen är att den nya socialtjänstlagen, i kombination med barnkonventionen som svensk lag, ska möjliggöra ett mer

enhetligt och samordnat stöd, där barns perspektiv och behov inte längre riskerar att hamna i skymundan.

De frihetsberövade föräldrarna

De intervjuade föräldrarna, som avtjänar straff i ett halvväghus, beskriver hur deras barn påverkas negativt av frihetsberövandet genom separationsångest, begränsade besökstider och bristande möjligheter till kontakt. Särskilt barn i åldern 5–12 år upplever stor osäkerhet och stigmatisering kring föräldrarnas frånvaro. Föräldrarna menar att de korta besökstiderna och restriktionerna kring videosamtal omöjliggör en normal relation, speciellt när tidigare barnanpassade besökslägenheter ofta omvandlats till sovrum för intagna. Detta har minskat barnens motivation att hälsa på och försvårat deras möjligheter till kontinuerlig kontakt.

Enligt föräldrarna har kriminalvårdens prioriteringar av säkerhet och personalbemanning gått ut över barnens rättigheter. Barnombudens arbete upplevs begränsat, både på grund av tidsbrist och på grund av hög personalomsättning. Samtidigt framhålls att initiativ som godnattsagor kan vara ett värdefullt verktyg för att bibehålla en känslomässig kontakt med barnen. Föräldrarna anser att såväl socialtjänst som skola varit frånvarande när det gäller att stödja barnen under denna period. Föräldrabalken nämns som ett hinder när föräldrar i konflikt använder samtyckesfrågan som förhandlingsmedel. Positivt är att organisationer inom civilsamhället har kunnat erbjuda visst stöd, vilket upplevs hjälpa barnen att öppna sig. Föräldrarna efterlyser mer flexibla besökstider, regelbundna videosamtal och psykologiskt stöd, särskilt före eller efter besöken, för att barnets behov bättre ska tillgodoses.

Analys och förslag

En av de mest centrala utmaningarna rör den rättsliga otydligheten, där föräldrabalkens principer om föräldrarnas självbestämmande ofta kolliderar med barnkonventionens krav på barnets bästa. Detta blir särskilt tydligt när föräldrars konflikter blockerar barnets rätt till kontakt och stöd. Samtidigt visar både praxis från Högsta domstolen och förslag i utredningar som SOU 2018:54 och SOU 2024:60 tecken på att barnkonventionens ställning håller på att stärkas.

Nuvarande och föreslagen socialtjänstlagstiftning ger kommuner stor frihet att själva utforma stöd, vilket riskerar att skapa stora skillnader i stödet till målgruppen. Flera civilsamhällesaktörer befarar att barn till frihetsberövade föräldrar fortfarande kan hamna i en rättslig gråzon och att kommunala variationer försvårar likvärdiga insatser. Målgruppen är också svår att identifiera, eftersom både barn och föräldrar ofta undviker myndighetskontakt på grund av stigma och misstro. Sekretesslagstiftningen försvårar dessutom samverkan mellan kriminalvård, socialtjänst och civilsamhälle, vilket bidrar till att barn förblir osynliga.

Förslag

Ökad Samverkan och kunskap

Utredningen fastslår att den nuvarande lagstiftningen gällande målgruppen är otydlig. Detta är en av de huvudsakliga anledningarna till att målgruppen systematisk "hamnar mellan stolarna". Genom att tydliggöra ansvaret och samarbetet genom nationella riktlinjer och överenskommelser kan informationsflödet och koordineringen av insatser öka. Utredningen bedömer att vissa undantag där sekretess hävdas kan motiveras för barnets bästa. Samverkan blockeras ofta på grund

av strukturella orsaker, inte minst på grund av sekretesslagstiftningen och föräldrabalken. På samma gång ökar risken att barnen drabbas oproportionerligt hårt av det nuvarande regelverkets brister. Detta motiverar ett förslag om undantag inom sekretesslagstiftningen i kombination med tydligare riktlinjer angående målgruppen så att stödet de har rätt till når fram i god tid.

Barnperspektivet

Utredningen betonar vikten av att barnperspektivet genomsyrar allt arbete inom socialtjänsten. Detta innebär att barns åsikter och erfarenheter ska tas på allvar och att barn ska inkluderas i beslut som påverkar deras livssituation. Detta är i linje med barnkonventionens bestämmelser.

Resursfördelning

Att vissa organisationer inom civilsamhället ska behöva lägga ner upp till 40% av sin tid understryker behovet av fler och öronmärkta resurser från statens sida så att man kan vara säker att resurserna når fram till målgruppen. Utredningen anser att detta kommer bli ännu viktigare då forskningen och civilsamhället är överens om att detta är en till antalet växande grupp.

Kontaktmöjligheter och alternativa straff för frihetsberövade föräldrar

Utifrån uppgifter från barnombud, representanter från civilsamhället och frihetsberövade föräldrar konstaterar utredningen att de nuvarande kontaktmöjligheterna, både fysiska och digitala, inte uppfyller barnens behov. För att minska de negativa konsekvenserna för målgruppen och säkerställa att barnens rättigheter tillgodoses krävs att dessa kontaktmöjligheter utökas.

Utredningen föreslår att frihetsberövade föräldrar, särskilt de som har barn i åldrarna 5–12 år, i större utsträckning bör erbjudas alternativa straff. Detta kan innebära att en större del av straffet avtjänas med elektronisk övervakning (fotboja) eller att föräldrar prioriteras för placering i halvvägshus. Enligt civilsamhället och frihetsberövade föräldrar skapar dessa alternativa lösningar både bättre förutsättningar för regelbundna besök och ökad kontakt med barnet.

Längre och anpassade insatser

Målgruppen drabbas av påtagliga påfrestningar från både familjen och samhället. Forskningen och civilsamhället är eniga om att detta kommer påverka barnet under större delen av sitt liv. Därför behöver stödet utgå från en mer långvarig och förebyggande utgångspunkt. Utredningen anser att givet de potentiella negativa konsekvenserna som detta fenomen kan innebära för barnet, så borde också stödet anpassas efter barnets behov och vara långsiktig nog så att barnet kan bygga upp sin resiliens och copingförmåga.